

Vesentlig om Vestens esoterisme

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: I de senere årene har ulike former for okkultisme og magi fått en stadig større oppmerksomhet innen academia. Fra å ha vært skjøvet ut som en motsetning til fornuft og modernitet, og dermed sett på med skepsis som objekt for historisk forskning, er «irrasjonaliteten» blitt et legitimt forskningsobjekt. Med Wouter J. Hanegraaffs siste bok, *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*, tar forskningen et viktig steg videre.

Av Jan-Erik Ebbestad Hansen, professor i idéhistorie

Frances Yates' [Giordano Bruno and the Hermetic Tradition](#) fra 1964 er en av bøkene som har bidratt til denne utviklingen, først og fremst i en vitenskapshistorisk kontekst. Det skrives nå om magi, alkymi, satanisme og det som dekkes av betegnelsen New Age. Nylig har studiet av antroposofien gjort et kvantesprang med Helmut Zanders [Anthroposophie in Deutschland](#) (2007) og Peter Staudenmaiers *Anthroposophy and the Politics of Race and Nation in Germany and Italy, 1900-1945* (2010). Vi ser nå konturene av esoterisme som et eget forskningsfelt. Hva betegnelsen

dekker er ikke alltid like klart, men den synes nå å være akseptert som en historiografisk betegnelse på det mangfold av magisk-okkulte ideer og retninger vi kjenner fra renessansen og frem til vår egen tid.

Antoine Faivre har siden 60-årene vært en autoritet innen feltet, men en avgjørende fase i den akademiske erobringen av esoterismen kom først på 1990-tallet med Wouter Hanegraaff. Hans [New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought](#) fra 1996 er blitt et standardverk innen feltet. Av vesentlig betydning for studiet av «Vestens esoterisme» var også opprettelsen av et eget professorat ved Universitetet i Amsterdam med Hanegraaff som den første i stillingen. I løpet av kort tid gjorde han Amsterdam til et senter for studiet av Vestens esoterisme.

Ut med amatørisme og ideologi

I sin siste bok, [Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture](#), tar Hanegraaff for seg esoterismen fra et nytt og utfordrende perspektiv. Her dreier det seg om hvordan akademikere og intellektuelle fra renessansen og frem til vår egen tid har forholdt seg til esoterismen, eller rettere hva de har forstått som esoterisme.

//]]]]> //]]>

Det avgjørende for Hanegraaff er empiri og «metodologisk agnostisisme». En forsker må altså gjerne dele trosgrunnlaget til det objektet han eller hun studerer, men i forskningen skal man begrense seg til det som kan verifiseres empirisk og historisk. Det avgjørende blir beskrivelse, analyse, fortolkning og forklaring. En konsekvens av denne tilnærmingen er også en beskjedenhet på forskningens vegne. Den er begrenset til empirien og kan ikke uttale seg om metafysiske størrelser. Som metode er dette programmet selvfølgelig verken nytt eller revolusjonerende, men frisettende innen et felt som har vært dominert av amatører og akademikere med en ideologisk eller livssynsmessig agenda.

Som historiker markerer Hanegraaff seg i forhold til det han kaller den «religionistiske» posisjonen, det vil si forsøkene på ved historiske studier å avdekke evige, allmenne verdier og strukturer. Konkret er dette blant annet en kritikk av sentrale representanter for Eranos-miljøet som i en årrekke fra 30-tallet var engasjert i utforskningen av myter og symboler og deres betydning for historien og den moderne kulturen.

Fremstillingen av Carl Gustav Jungs, Henry Corbins, Gershom Scholems, Mircea Eliades og Antoine Faivres umulige drøm om ved historiske studier av esoterismen å avdekke evige sannheter er skarp, klargjørende og befriende. På den annen side markerer han klar og tydelig avstand til en sosiologisk reduksjonisme.

Hva er Vestens esoterisme?

Et sentralt spørsmål for Hanegraaff er hva «Vestens esoterisme» refererer til. Er esoterismen en empirisk virkelighet i form av en tradisjon, et verdenssyn, en tankeform eller en måte å tenke på? Og som en følge av dette, kan man skrive den vestlige esoterismens historie? Eller er det slik at esoterismen er en konstruksjon foretatt av akademikere og intellektuelle med en bestemt agenda?

//]]]]> //]]>

Hanegraaffs historie begynner i hovedsak i renessansen med Marsilio Ficinos og Pico della Mirandolas lære om *prisca theologia*, den gamle visdommen. Dette var en forestilling om at Gud i skapelsen hadde gitt Adam en fullkommen kunnskap om hele skaperverket. I fallet var denne innsikten gått tapt, men brokker var bevart i de store kulturene. Det var en teori utviklet for å vise at det skjult i hedendommen, og da først og fremst den hedenske, klassiske kulturen, fantes ideer som kunne forenes med kristendommens sannheter. I *prisca theologia* spilte hermetismen en sentral rolle, i form av et idékompleks som omfattet astrologi og ulike former for magi, og som på 1500-tallet bidro til en oppblomstring av magisk-okkulte ideer.

Det er vanligvis Isaac Casaubon som får æren for å ha avslørt denne forestillingen i 1614, men hans innsats var kulminasjonen på en prosess som begynte allerede i 1560-årene. Dette er jo kjent stoff, men det stimulerende ved Hanegraaffs fortelling er at han ser *prisca theologia* som et forsøk fra renessansens intellektuelle på å håndtere tidens påtrengende paganisme og integrere den i et kristent verdensbilde. Det som ble fremstilt som en esoterisk tradisjon blir slik sett et produkt av en kristen strategisk tenkning.

Modernitetens polemiske «andre»

I Hanegraaffs fortelling er det på 1700-tallet den avgjørende etableringen av «Vestens esoterisme» finner sted. Det skjer da den ble konstruert som modernitetens polemiske «andre». Drivende her var polemiske protestanter som «oppdaget» en hedensk heresi de forkastet som «entusiasme», og kritiske opplysningstenkere som definerte seg selv, konstruerte sin identitet, i forhold til overtro og irrasjonalitet. I denne prosessen fremstod «Vestens esoterisme» som polemisk konstruksjon og avvist som forkastet kunnskap.

Men esoterismen var ikke overvunnet med opplysningen. I romantikkens reaksjon på opplysningsprosjektet ble også forestillingen om en esoterisk tradisjon revitalisert og forvandlet til en positiv kategori. Herfra har den virket i et mangfold av transmutasjoner frem til vår egne tid, men blant akademikere var det opplysningens idealer som ble bestemmende.

I sin fremstilling av esoterisme som en konstruksjon er Hanegraaff altså anti-essensialistisk. Han vil likevel ikke avvise at det finnes noe betegnelsen referer til, at det finnes noe felles i de ulike idékompleksene og retningene den omfatter. Han fremhever forestillingen om at det guddommelige på en eller annen måte er manifestert eller inkarnert i verden. Dette er en posisjon han kaller kosmoteisme, et begrep beslektet med den romantiske naturfilosofiens panenteisme og Frances Yates' «Religion of the World». Det andre kjennetegnet ved esoterismen er den platonske forestillingen om menneskets iboende mulighet til å utvikle en direkte erkjennelse av en høyere

guddommelig verden, det vil si en gnosis. Dette er forestillinger som riktignok ikke skal definere det esoteriske, men som angir rammene de ulike esoteriske strømningene og ideene utvikles innenfor.

Kosmoteisme og gnosis er med andre noe vi finner i ulike religiøse tendenser og verdenssyn som fremstår som alternativer i en kultur dominert av en streng monoteisme og en epistemologi lukket for det guddommelige.

Utfordrer kanon

//

//]]]]> //]]>

Hanegraaffs dekonstruksjon av esoterisme som en polemisk konstruksjon av fornuftens «andre» frigjør blikket for mangfoldet i esoterismen og for dens historiske betydning. I motsetning til den ideologisk bestemte avvisningen av esoterismen og i opposisjon til den «religionistiske» forståelsen av det esoteriske som en vei til erkjennelse av evige og allmenne sannheter, skal det esoteriske gjøres til objekt for en empirisk, historiografisk forskning.

Hanegraaff har utvilsomt rett i at dette vil utfordre modernitetens intellektuelle kanon og gjøre historien langt mer nyansert og kompleks enn slik den fremtrer i standard akademiske fremstillinger. Hans eksempler er instruktive og utfordrende: Marsilio Ficino og Pico della Mirandola

kan ikke lenger bare behandles som fotnoter i filosofiens historie. Det er uakseptabelt at alkymi og astrologi utelukkes fra vitenskapshistorien. Og det går ikke lenger an å redusere 1700-tallet til «fornuftens århundre» og slik overse all vår viten om at det også var illuminismens og teosofiens århundre. Okkulte strømninger kan heller ikke uten videre avvises som irrelevante for modernitetens kultur og som irrasjonelt nonsens.

Vil sette spor

Wouter Hanegraaffs *Esotericism and the Academy* er en bok som uten tvil vil sette spor. Den gir en enestående oversikt over hvordan intellektuelle og akademikere fra renessansen og frem til vår egen tid har forholdt seg til utfordringen fra paganismen og til alle alternativene til tradisjonell kristendom og normalvitenskapelig rasjonalitet.

Men først og fremst er den et sterkt innlegg for en vitenskapeliggjøring av studiet av Vestens esoterisme.